

sup bulunduğu yolundaki rivayetler daha sağlam görülmüştür. Régis Blachère ve Charles Pellat gibi şarkiyatçılarla onlara uyan bazı Arap yazarları ise Mecnûn'un hayalî bir şahıs olduğunu ileri sürerler. Gerçekten deli olmayıp bir rivayete göre amcasının kızı Leylâ bint Sa'd b. Mehdi el-Âmiriyye'ye âşık olarak kara sevdaya tutulduğu için kendisine "Mecnûn" lakabı verilmiş ve aynı lakabı taşıyan başkalarıyla karıştırılmaması için "Mecnûnu Leylâ, Mecnûnu Benî Âmir" olarak da anılmıştır (Leylâ ile Mecnûn arasında geçen aşk hikâyesi için bk. LEYLÂ ve MECNÛN).

Mecnûn'a nisbet edilen şiirler aşk, ayrılık, özlem ve hicran ateşi, elem, umutsuzluk ve göz yaşı selidir. Seçilmiş lafızlarla örülmüş olup açık, anlaşılır ve çoğu kısa manzumeler halindedir. Yüksek bir melodi ve lirizme sahip olmalarından dolayı birçokğu bestelenmiştir. Ancak bunların büyük bir kısmının râvileri tarafından Mecnûn'a nisbet edildiği, gerçekte başka şairlere ait bulunduğu Câhiz, İbn Kuteybe, İbnü'l-Mu'tez ve Ebû'l-Ferec el-İsfahânî gibi güvenilir ediplerce ifade edilmiştir. Bu şairler arasında başta Mecnûn'un adaşı ve dert arkadaşı Kays b. Zerîh olmak üzere Cemîl b. Ma'mer, İbrâhim b. Herme, Nusayb b. Rebâh, Muhammed b. Ümeyye ve İbnü'd-Dümeine görülür (*el-Egânî*, II, 11, 54, 58, 73, 83). Ayrıca şairi bilinmeyen veya Leylâ aşkını terennüm eden birçok şiirin de Mecnûn'a nisbet edildiği belirtilir. Mecnûn'un Ebû Bekir el-Vâlibî tarafından derlenen divanında yer alan, Mecnûn ve Leylâ aşkına dair haberlerle birlikte zikredilen şiirler, Mecnûn'un hayatına göre tertip edilmiş ya da Mecnûn'un hayatının bu şiirlere göre düzenlenip şekillendirilmiş olduğu hissi ni uyandırmaktadır.

Mecnûn'un hayatı, Leylâ aşkıyla ilgili haberleri, şiirlerinin derlenmesi, neşri ve şerhi üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Onun şiirlerini kıssa ve haberler eşliğinde ilk derleyen kişi Ebû Bekir el-Vâlibî'dir. Vâlibî'nin eseri *Dîvânü Mecnûnu Leylâ, Dîvânü (kıssatü) Kays b. el-Mülevvâh el-Âmirî* adlarıyla defalarca basılmıştır (meselâ bk. Bulak 1285; Kahire 1294, 1300, 1306, 1309). Bu divanı Yûsuf Ferhât (Beyrut 1412/1992, şerhle birlikte), Muhammed İbrâhim Selîm (Kahire 1414/1993) ve Şevkiye İnalçık (Mecnûn ve şiirleri üzerine Türkçe bir incelemeyle birlikte, Ankara 1967) neşretmiştir. Mecnûn'un şiirleri, Abdülmüteâl es-Safîdî (Kahire 1960) ve Abdüssettâr Ahmed Ferrâc (Kahire 1958, 1959, 1960) tarafından değişik kaynaklar-

dan derlenerek şerhedilmiş ve *Dîvânü Mecnûn ve Leylâ* adıyla yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Dîvânü Mecnûnu Leylâ (nşr. Yûsuf Ferhât), Beyrut 1412/1992, tür.yer., ayrıca bk. neşreden giriş, s. 5-9; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 385; II, 224; IV, 22; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-su'arâ'* (de Goeje), s. 355-364; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), VII, 356-360; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire 1348, s. 306, 425-426; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî* (nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ), Beyrut 1407/1986, II, 1-88; Merzûbânî, *el-Müveşşah* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1385/1965, s. 207-208; a.mlf., *Mu'cemü's-su'arâ'* (nşr. F. Krenkow), Kahire 1354, s. 189, 476; İbnü'l-Mibred, *Nühzetü'l-müsâmir* (nşr. Muhammed Altûncî), Beyrut 1414/1994, neşreden giriş, s. 5-14; Dâvûd-i Antâkî, *Tezyînü'l-esvâk*, Beyrut 1406/1986, I, 97-128; Abdülkâdir el-Bagdâdî, *Hzînetü'l-edeb*, IV, 170-174; Brockelmann, *GAL*, I, 48; *Suppl.*, I, 81; Sezgin, *GAS*, II, 387-394; J. C. Vadet, *L'esprit courtois en orient*, Paris 1968, s. 368-380; Ahmed Şevkî, *Mecnûnu Leylâ*, Kahire 1977; Mahmûd Âsî, *Mecnûnu Leylâ*, Beyrut 1413/1993, s. 15-105; H. Ritter, "Die Frühgeschichte der Erzählung von Macnun und Laila in der Arabischen Literatur", *Oriens*, VIII/1 (1955), s. 1-50; Ahmed Ateş, "Mecnûn", *İA*, VII, 439-440; Ch. Pellat, "Mađnün Laylâ", *EP* (Fr.), V, 1098-1099.

İSMAİL DURMUŞ

MECRÂ (المجرى)

Bir kaynaktan
alınacak suların geçiş yolu
ve bu geçişi sağlayan irtifak hakkı
(bk. İRTIFAK).

MECRÎTÎ (المجريطى)

Ebû'l-Kâsim Mesleme
b. Ahmed el-Farazî el-Mecrîtî
(ö. 398/1007)

Endülüslü matematikçi
ve astronomi âlimi.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Mecrît'te (Madrid) doğdu. Erken yaşlarda Kurtuba'ya (Cordoba) yerleşerek matematik âlimi Abdülgâfir b. Muhammed'den ders aldı. Büyük bir ihtimalle Halife III. Abdurrahman'ın gözetiminde oluşturulan eski kültürlere âşina âlimler topluluğuyla irtibatı vardı ve sarayda astronom olarak görev yapıyordu. Batlamyus'un *el-Mecis-tî'si* üzerinde çalıştı; Hârizmî'nin *Zic*'ini inceleyerek bazı yerlerini değiştirdi. 369 (979) yılında astronomi gözlemlerinde bulundu. *Resâ'ilü İhvânî's-Safâ'*yı Endülüs'te tanıtan odur. Kurtuba'da vefat etti.

Yetiştirdiği öğrencilerin önde gelenleri Ebû'l-Kâsim İbnü's-Saffâr, İbnü's-Semh, İbnü'l-Hayyât, Zehrâvî, Ebû Müslim İbn Haldûn ve Amr b. Abdurrahman el-Kirmânî'dir.

Matematik ve astronomi konusunda Endülüs'ün en seçkin bilginlerinden olan ve Endülüs'ün Öklid'i (Euclides) diye anılan Mecrîtî bu düzeye, Doğu İslâm ülkelerine yaptığı bir seyahat sırasında eline geçen eserler üzerindeki çalışmaları sonucunda ulaşmış, Endülüs'teki astronomi ve matematik ancak onun çalışmaları sayesinde müstakil birer ilim dalı haline gelmiştir (*İA*, VII, 440). Mecrîtî Mağrib'in ilmi geleneğinde kendinden sonraki bilginleri ciddi biçimde etkileyen bir otorite olarak kabul edilmiştir; onun bu etkileyici otoritesi Batı için de geçerlidir.

Eserleri. 1. *Ebvâb lâ yestağnî men yerümü 'amele'l-usturlâb* (*Risâletü'l-usturlâb*). Usturlabın teknik olarak yapımı ve kullanımına dair bilgilerin yanı sıra astronomi cetvellerinin de yer aldığı eser; Juan Vernet ve M. A. Catalá tarafından İspanyolca'ya çevrilerek bir değerlendirme yazısıyla birlikte neşredilmiştir (bk. bibl.). 2. *Ta'lik'âlâ Batlamyûs fî tasfihi basîti'l-küre*. Batlamyus'un halen kayıp olan *Planisphere* adlı eserinin *Tasfihu basîti'l-küre* adlı tercümesine yapılmış bir şerhtir. Eserin Bibliothèque Nationale'de kayıtlı bir nüshası yanında (nr. 4821, vr. 69-79) Latince ve İbrânicé çevirileri günümüze ulaşmıştır (Sezgin, V, 170, 335; *EP* [Ing.], V, 1109). 3. *Zicü'l-Hârizmî'nin gözden geçirilmiş şekli*. Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî'nin hazırladığı astronomi cetvellerinin gözden geçirilerek bazı düzeltmelerin yapıldığı eserde Yezdicerd takvimine göre oluşturulmuş cetveller hicrî tarihe çevrilmiştir. Ayrıca bu çalışmada Arın tûl dairesi yerine kısmen Kurtuba tûl dairesi konulmuş ve hicret sırasında yıldızların konumları yaklaşık olarak tesbit edilmiştir. Arapça aslı kaybolan eserin Bathlı Adelard tarafından yapılan Latince çevirisi Almanca'ya tercüme edilerek yayımlanmıştır (Kopenhagen 1914). 4. *Risâle fî şekli'l-mulaḥḳab bi'l-kaṭâf*. Astronomi konusundaki eserde Sâbit b. Kurre'nin bazı görüşleri geliştirilmiştir (Sezgin, V, 335). 5. *Mu'âmelât* (*Tamâmü 'ilmi'l-aded, Şimârü'l-aded*). Gelir vergisi, mal bildirim ve resmî ödemelerle ilgili hesap ve ölçümlere dair olup aritmetik ve geometrinin birlikte kullanıldığı bir muhtevaya sahiptir. 6. *İhtisârü ta'dili'l-kevâkib min Zici'l-Bettâni*. Bettânî'nin astronomi cetvellerinin göz-

den geçirilerek bazı düzeltmelerin yapıldığı bir eserdir. Klasik kaynakların haber verdiği son iki kitap günümüze ulaşmamıştır.

Bunların dışında Mecrîti'ye aidiyeti tartışmalı olan bazı eserler bulunmaktadır. Genelde gizli ilimler, cefr, sihir ve simya konularındaki bu eserlerin ona ait olmadığı söylenebilir. Mecrîti'nin biyografisini yazan Sâid el-Endelüsî, İbn Ebû Usaybia ve İbnü'l-Kiftî gibi müelliflerin onun bu alanlarla ilgili herhangi bir çalışmasını zikretmemeleri ve bu eserlerin bir kısmının Mecrîti'nin vefatının ardından kaleme alındığının anlaşılması gibi sebepler bu kanaati doğrular niteliktedir. Ona atfedilen eserlerin başında, 400 (1009) yılından sonra yazılan ve simyaya dair olan *Rûbetü'l-hakîm* ile kozmoloji, astroloji, büyü, gizli ilim konularını içeren ve 1256'da X. Alfonso'nun emri üzerine *Picatrix* adıyla Latince'ye çevrilen *Ġâyetu'l-hakîm* gelmektedir. Fuat Sezgin, bu iki eserin Ebû Mesleme Muhammed b. İbrâhim el-Mecrîti'ye ait olduğunu kaydeder (GAS, IV, 294-298). *Resâ'ilü İhvanî's-Şafâ*'nın sonunda yer alan *Risâletü'l-Câmi'a*, *Kitâbü'l-Ahcâr* ve *Sırrü'l-kimyâ* gibi eserler de Mecrîti'ye nisbet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâid el-Endelüsî, *Tabakâtü'l-ümem* (nşr. Hayât Bûalvân), Beyrut 1985, s. 168-169; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-ulemâ*, s. 214; İbn Ebû Usaybia, *Üyünü'l-enbâ*, s. 482-483; Suter, *Die Mathematiker*, s. 76-77; Sarton, *Introduction*, I, 668-669; Sezgin, GAS, IV, 294-298; V, 170, 334-335; VI, 95, 142, 226-227; J. Vernet, "al-Majritî", *DSB*, IX, 39-40; a.m.f., "al-Majritî", *EP* (İng.), V, 1109-1110; a.m.f. - M. A. Catalá, "Las obras matematicas de Maslama de Madrid", *al-Andalus*, XXX, Madrid 1965, s. 15-45; Ali Abdullâh ed-Deffâ, *İshâmü 'ulemâ'l-'Arab ve'l-muslimîn fi 'ilmi'l-hayevân*, Beyrut 1406/1986, s. 369-383; Toufic Fahd, "Sciences naturelles et magie dans 'Ġayat al-Hakim' du pseudo-Mayritî", *Ciencias de la naturaleza en al-Andalus, Textos y Estudios* (ed. E. G. Sanchez), Granada 1990, I, 11-21; J. Samsó, "Maslama al-Majritî and the Alphonsine Book on the Construction of the Astrolable", *Journal for the History of Arabic Science*, IV/1, Aleppo 1980, s. 3-8; R. R. Guerrero, "Textos de al-Fârâbi una obra Andalusí del siglo XI: 'Ġayat al-Hakim' de Abû Maslama al-Mayritî", *al-Qantara*, XII/1, Madrid 1991, s. 3-17; M. Fierro, "Batinism in al-Andalus. Maslama b. Qâsim el-Qurtubî (d. 353/964), Author of the *Rutbat al-Hakim* and the *Ġayat al-Hakim* (Picatrix)", *St.I*, LXXXIV/2 (1996), s. 87-112; E. Wiedemann, "Mecrîti", *IA*, VII, 440-441; E. Calvo, "al-Majritî", *Encyclopaedia of the History of Science, Technology and Medicine in Non-Western Cultures* (ed. H. Selin), Dordrecht 1997, s. 547.

ÖMER MAHIR ALPER

MECÛSİLİK

(المجوسية)

Zerdüştiliğin
eski İnan inanç ve gelenekleriyle
karışmasından oluşan din.

Mecûsîlik, Zerdüş'tün tebliğ ettiği, monoteist bir teoloji içeren inanç ve düşüncelerin eski İnan inanç ve gelenekleriyle mezcedilmesinden oluşan bir dindir. Bu din, Sâsânîler döneminde yönetici sınıfla da yakından irtibatlı olan rahip sınıfı Mecî'den (Mecûş) hareketle İslâm kaynaklarında Mecûsîlik, Batı kaynaklarında ise Zerdüş'tün isminden dolayı Zoroastriacizm veya Ahura Mazda isminden hareketle Mazdeizm olarak adlandırılır. Ayrıca ateş kültüyle ilgili inanç ve ritüelleri sebebiyle Ateşperestlik adıyla da bilinir. Kur'an'da bir yerde (el-Hac 22/17) "Mecûsîler" anlamına gelen *meçûs* (tekili *meçûsî*) kelimesi geçmektedir. *Meçûs* teriminin eski Farsça kökenli olduğu erken dönemlerden itibaren müslümanlarca bilinmekteydi (Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlfîki, s. 320). Bununla birlikte bu kelimeyi "menece" fiil kökünden türetmeye çalışanlar da olmuştur (Jeffery, s. 259). Ayrıca *meçûs* kelimesinin Keldânî veya Med kökenli olduğu ileri sürülmüştür (Mustafâvî, XI, 35). Batılı araştırmacılar, *meçûs* teriminin Eski Farsça'dan Arapça'ya doğrudan veya Süryânîce (*meçûsâ*) aracılığıyla geçmiş olabileceğini söylerler (Jeffery, s. 260).

Kurucusu. Mecûsîliğin kurucusu Zerdüş't Batı'da Zoroaster olarak bilinir. Zoroaster, Farsça'da "güzel develere sahip olan" anlamındaki Zarathustra'nın Yunanca'ya geçmiş şeklidir. Zerdüş'tün ne zaman ve nerede doğduğu konusu tartışmalıdır. Eski Yunan kaynakları onun doğumunu milâttan birkaç bin yıl öncesine götürmektedir. Buna göre Truva savaşından (bazı kaynaklara göre Eflâtun'dan) 6000 yıl önce yaşamıştır. Diğer taraftan modern çalışmalarda Zerdüş'tün yaşadığı zaman konusunda iki farklı var sayım üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilkinde göre Zerdüş't milâttan önce 1600-1400 yılları arasında yaşamış olmalıdır. Bu görüşün temel dayanağı, ona atfedilen Gathalar'daki ifadelerle Hinduizm'in kutsal kitaplarından olan Vedalar arasındaki benzerliklerdir. Daha çok itibar edilen ikinci görüş ise Zerdüş'tün milâttan önce VII-VI. yüzyıllarda yaşamış olduğu yönündedir. Bunun en önemli desteği Zerdüş'tün hayatına ilişkin yaygın İnan geleneğidir. Buna göre Zerdüş't, Büyük İskender'in İnan

seferinden (m. ö. 330) 258 yıl önce yaşamıştır. Şu halde Zerdüş't milâttan önce 588 yıllarında hayatla olmalıdır. Bu tarih ise milâttan önce VI. yüzyıldaki Ahamenîler dönemine tekabül etmektedir. Avesta'ya ve Yunan kaynaklarına göre Zerdüş't Doğu İnan'da yaşamıştır. Nitekim Kral Viştaspa'nın (m.ö. VI. yüzyıl) saltanat sürdüğü Horasan bölgesi de buradadır. Bazı kaynaklar ise Zerdüş'tün İnan'ın kuzeybatısında yer alan Mâverâünnehir bölgesinde hayvancılıkla uğraşan yarı göçebe kabilelere mensup olduğunu, Doğu İnan'a daha sonradan gidip yerleştiğini ileri sürmektedir.

Gelenekte Zerdüş't'e atfedilen Gathalar'daki sınırlı bilgiler dışında Zerdüş'tün hayatıyla ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Babası Poyruşaspa'nın rahip olduğu söylenir. Mecûsî kaynaklarına göre Zerdüş't, küçükükülüğünden itibaren diğer çocuklardan farklı olarak sürekli bir arayış içerisindeydi. Nitekim yirmi yaşına geldiğinde onda önemli değişiklikler görülmeye başlandı; sık sık dağlara ve ıssız yerlere giderek inzivâ hayatı sürmeye çalışıyordu. Otuz yaşındayken Tanrı'nın temsilcisi melek Vohu Mana ile (iyi düşünce) karşılaştı. Kendisine ilk vahiyleri getiren Vohu Mana onu ruhsal olarak yüce tanrı Ahura Mazda'ya götürdü. Zerdüş't, Ahura Mazda'yı "bilge rab" olarak nitelermektedir. Bu vahiy tecrübesini sonraki yıllarda diğerleri izledi; böylece yaşadığı dönemin politeist kültürüne karşı monoteizmi temel alan yeni bir inancı telkin etmekle görevlendirilen Zerdüş't etrafına bu inancı yaymaya başladı.

Misyon faaliyetlerinin ilk zamanlarında Zerdüş'tün fazla başarılı olamadığı ve içinde yaşadığı toplum tarafından tepkiyle karşılandığı kaydedilmektedir. Nitekim ilk on yıl içerisinde yalnızca bir kişinin (kuzeni) kendisine inandığı söylenir. Bu başarısızlık üzerine daha doğudaki Kral Viştaspa'nın ülkesine gitti, Viştaspa'nın Zerdüş'tün öğretilerini kabul etmesi yeni din için tam anlamıyla bir dönüm noktası oldu. Zerdüş't, Kral Viştaspa'nın maiyetiyle birlikte yeni dine girmesini sağladığı gibi kraliyet hânedanıyla akrabalık ilişkileri de kurdu; kız kardeşi Povriçista'yı kralın danışmanlarından Samasp ile evlendirdi, kendisi de kralın bir diğer danışmanının kızıyla evlendi. Böylece Viştaspa'nın yanında büyük bir saygınlık kazanan Zerdüş't inanç sistemini yaymak için yoğun bir çabanın içine girdi. Bu arada komşu siyasi iktidarların Viştaspa ile yaptığı savaşlarda da taraf olmak durumunda kaldı. Bu şe-